

THE IMPORTANCE OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE AND VISUAL ARTS IN GENDER-ROLE EDUCATION OF CHILDREN AT PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL AGE

Elza Mollayeva

Baku State University,
doctor of pedagogical sciences, professor
E-mail: elzamollayeva@rambler.ru
<https://orcid.org/0000-0002-5128-8214>

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the process and development of socialization during preschool and primary school age. It examines how the formation of feminine and masculine qualities in children depends on whether gender-role socialization is conducted in a spontaneous or a purposeful manner. Preschool age is characterized as a period of active socialization, acquisition of cultural habits, and the awakening of moral and aesthetic feelings. Pedagogues and psychologists have repeatedly emphasized the importance of organizing this process purposefully during the preschool period and subsequently in primary education. The article analyzes gender education as an essential component of moral education during these developmental stages, contributing to the holistic development of boys and girls and to their acquisition of gender-specific psychological characteristics and social roles. In fostering social gender equality among children at preschool and primary school age, examples of oral folk literature and works of visual arts serve as rich and valuable educational resources. In particular, fairy tales play a significant socio-pedagogical role in the internalization of gender behavior patterns, alongside the development of children's imagination, speech, and memory. Fairy tales also contribute to the development of figurative, coherent, and expressive speech, as well as to the enrichment of vocabulary. One of the key issues highlighted in the article is the necessity for educators and teachers to consistently focus on eliminating gender stereotypes that hinder the establishment of gender equality when interpreting and explaining oral folk literature to children.

Keywords: gender-role education, gender equality, preschool and primary school age, oral folk literature, fairy tales, painting and sculpture, design.

DOI: 10.30546/2709-2488.01.2026.123

To cite this article: Mollayeva E. (2026). The importance of the Azerbaijani language and visual arts in gender-role education of children at preschool and primary school age. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 254, Issue I, pp. 21-34.

Article history: received – 15.01.2026; accepted – 17.02.2026.

CC BY 4.0. Authors expressly acknowledge the authorship rights of their works and grant the journal the first publication right under the terms of the Creative Commons Attribution License International CC-BY, which allows the published work to be freely distributed to others, provided that the original authors are cited and the work is published in this journal.

MƏKTƏBƏQƏDƏR VƏ KİÇİK MƏKTƏB YAŞ DÖVRÜNDƏ
UŞAQLARIN CİNSİ ROL TƏRBIYƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN DİLİ
VƏ TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT FƏNLƏRİNİN ƏHƏMIYYƏTİ

Elza Mollayeva

Bakı Dövlət Universiteti,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
E-mail: elzamollayeva@rambler.ru
<https://orcid.org/0000-0002-5128-8214>

Annotasiya. Məktəbəqədər yaş dövrü uşağın fəal sosiallaşması, mədəni vərdişlərin mənimsənilməsi, mənəvi və estetik hisslərin oyanması dövrüdür. Bu prosesin məhz məktəbəqədər dövrdə, daha sonra isə ibtidai siniflərdə məqsəduyğun şəkildə aparılmasının vacibliyi pedaqoqlar və psixoloqlar tərəfindən dəfələrlə qeyd edilmişdir. Məqalədə məhz bu yaş dövrlərində uşaqların mənəvi tərbiyəsində, oğlan və qızların hərtərəfli inkişafında, onların qadın və kişiye məxsus psixoloji xüsusiyyətləri və sosial rolları mənimsəməsində cinsi tərbiyə vacib istiqamət kimi təhlil olunur. Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqlara cinslər arasında sosial bərabərliyin aşılınması prosesində şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri və təsviri incəsənət əsərləri zəngin mənbə rolunu oynayır. Xüsusilə nağıllar uşaq təxəyyülünün, nitqinin və hafizəsinin inkişafı ilə bərabər, həm də gender davranışlarının mənimsənilməsində sosial-pedaqoji əhəmiyyətə malikdir. Nağıllar, eyni zamanda onların nitqinin obrazlı, ardıcıl və ifadəli olmasına, söz ehtiyatının zənginləşməsinə də kömək edir. Məqalədə diqqətə çatdırılan məsələlərdən biri də, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrini uşaqlara izah edən zaman tərbiyəçi-müəllimin cinslər arasında gender bərabərliyinin bərqərar olmasına maneə yaradan gender stereotiplərinin aradan qaldırılması işinin daim diqqət mərkəzində saxlanılmasının vacibliyidir.

Açar sözlər: məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövrü, uşaq, cinsi rol tərbiyəsi, gender bərabərliyi, şifahi xalq ədəbiyyatı, rəssamlıq və heykəltaraşlıq, dizayn.

DOI: 10.30546/2709-2488.01.2026.123

Məqaləyə istinad: Mollayeva E. (2026). Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqların cinsi rol tərbiyəsində Azərbaycan dili və təsviri incəsənət fənlərinin əhəmiyyəti. «*Məktəbəqədər və ibtidai təhsil*», № 1 (254), səh. 21-34.

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 15.01.2026; qəbul edilib – 17.02.2026.

CC BY 4.0. Müəlliflər açıq şəkildə öz əsərlərinin müəlliflik hüquqlarını təsdiq edir və jurnala Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisenziyası çərçivəsində ilk nəşr hüququnu verirlər. Bu lisenziya, əsərin bu jurnalda yayımlandığı və orijinal müəlliflərə istinad edildiyi halda, onun sərbəst şəkildə digər şəxslər tərəfindən yayılmasına icazə verir.

Giriş / Introduction

Müasir dövrdə cəmiyyətin sosial-ictimai inkişafı şəxsiyyətin hərtərəfli vətəndaş kimi formalaşmasını təhsil sisteminin qarşısında əsas vəzifələrdən biri kimi qoyur. Bu prosesin əsası məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə qoyulur və sonrakı yaş dövrlərində inkişaf etdirilir. Məhz bu dövrdə uşaqların mənəvi-psixoloji-sosial inkişafı daha intensiv xarakter daşıyır və bu inkişafın düzgün gedişində tərbiyə amili həlledici rola malikdir. Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqlar cəmiyyətin üzvü kimi formalaşmağa başlayır və ətraf mühitdə mövcud olan sosial münasibətləri, öz cinslərinə aid olan davranış normalarını, ətraf mühitə münasibəti mənimsəməyə başlayırlar. Uşaqlar qız və oğlanlara xas olan sosial rolları bu mərhələdə dərk etməyə başlayır və öz davranışlarını da bu rollar əsasında reallaşdırırlar. Cinsi rol tərbiyəsi həm uşaq şəxsiyyətinin, həm də onun cinsi identikliyinə formalaşmasında əhəmiyyətli pedaqoji vasitə kimi çıxış edir. Müasir dövrdə qloballaşmanın sürətli inkişafı fonunda ailə dəyərlərində baş verən mənfi dəyişikliklər, informasiya axınının bolluğu və kütləvi informasiya vasitələrinin uşaqların dünyagörüşünə təsirinin getdikcə artması cinsi rol tərbiyəsinin aktuallığını daha da artırır. Erkən yaşlardan başlayaraq uşaqlar cinslərlə bağlı müxtəlif sosial modellərlə tanış olur və bəzi hallarda bu modellərin bir çoxu onların cinsi rol tərbiyəsinə, davranışlarına mənfi təsir göstərir. Belə neqativ halların qarşısının alınması üçün məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə cinsi rol tərbiyəsi sistemli, məqsədyönlü və yaş xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə aparılmalıdır. Burada tədris edilən fənlərin və keçirilən məşğələlərin cinsi rol tərbiyəsi baxımından istifadəsi pedaqoqlar tərəfindən diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə sosiallaşma prosesinin gedişi və inkişafı, uşaqlara qadın və kişi keyfiyyətlərinin aşılınması cinsi rolun sosiallaşmasının nizamsız və ya məqsəduyğun şəkildə aparılmasından asılıdır. Bu barədə kurikulumun məqsədlərində də qeyd edilir: “Uşağın məktəbdəki uğurlu təhsili, şəxsiyyət kimi formalaşması, ictimai həyatda iştirak etməsi məktəbəqədər dövrdə qoyulmuş təməldən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Məktəbəqədər yaş uşağın fəal sosiallaşması, mədəni vərdislərin mənimsənilməsi, mənəvi və estetik hisslərin oyanması dövrüdür” [Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulum), 2022].

Bu prosesin məhz məktəbəqədər dövrdən başlayaraq daha sonra isə ibtidai siniflərdə məqsəduyğun şəkildə aparılmasının vacibliyi pedaqoq və psixoloqlar tərəfindən dəfələrlə qeyd edilmişdir. Bu istiqamətdə ədəbiyyat və təsviri incəsənət nümunələrindən istifadə önəmli məsələlərdən biridir. Cinsi tərbiyə məhz bu yaş dövrlərində uşaqların mənəvi tərbiyəsində, həm oğlan, həm də qızların hərtərəfli inkişafında həmçinin onların qadına və kişiyyə məxsus psixoloji xüsu-

siyyətlərini, sosial rollarını mənimsəməsində vacib istiqamət kimi qəbul edilir.

Tədqiqatın məqsədi məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqlarla cinsi rol tərbiyəsinin müntəzəm şəkildə aparılması yolu ilə oğlan və qızlarda gender bərabərliyi dəyərlərinin formalaşdırılması və cinsi rolların mahiyyətinin düzgün qavranılmasında şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən, xüsusilə nağıllardan, eləcə də incəsənət nümunələrindən istifadə imkanlarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Problemin qoyuluşu

Uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasının sonrakı yaş dövrlərində rəvan getməsində erkən yaş dövrlərinin rolunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Lakin aparılan müşahidələr və tədqiqatlar göstərir ki, məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə həm ailələrdə, həm də təhsil müəssisələrində cinsi rol tərbiyəsinin təşkili məsələsinə səthi və systemsiz şəkildə yanaşılır. Bu sahədə elmi-pedaqoji nəzəri əsasların kifayət qədər olmaması, təhsil müəssisələri ilə ailələr arasında əməkdaşlığın zəif olması mövcud problemlərin artmasına səbəb olur. Eyni zamanda bu sahədə çətinlik yaradan məsələlərdən biri də bəzi pedaqoqların və valideynlərin cinsi rol tərbiyəsi ilə bağlı bilik və bacarıqlarının kifayət qədər olmamasıdır. Nəticədə, uşaqlarla bu mövzuda aparılan söhbətlər bir çox hallarda onların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun qurulmur və ya mövzu, tamamilə diqqətdən kənar qalır. Bu da uşaqlarda cinsi rollarla bağlı yanlış təsəvvürlərin və davranış uyğunsuzluqlarının yaranmasına gətirib çıxarır. Eyni zamanda uşaqlarda gedən sürətli inkişaf-akselerasiya prosesi, informasiya texnologiyalarının dinamik inkişafı və kütləvi informasiya vasitələri sosial rollarla bağlı uşaq təsəvvürlərinə erkən yaşlardan öz təsirini göstərir. Bəzi hallarda nəzarətsiz qalan uşaqlar istər kütləvi informasiya məkanında, istərsə də ətraf mühitdə onların psixoloji inkişaf səviyyəsinə uyğun olmayan mövzularla rastlaşırlar. Bu amillər uşaqların cinsi rol tərbiyəsinin məqsədyönlü və elmi əsaslarla aparılması zərurətini yaradır. Tədqiq edilən problemin əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə cinsi rol tərbiyəsinin nəzəri və praktik əsasları, təsir mexanizmləri, metod və formaları lazımi şəkildə sistemləşdirilməmişdir. Bu amillər də cinsi rol tərbiyəsinin səmərəliliyinə mənfi təsir göstərir və nəticələr də məqbul sayılmır. Qeyd edilən çatışmazlıqların aradan qaldırılmasında təhsil müəssisələrində tədris edilən ədəbiyyat və incəsənət nümunələrinin rolu danılmazdır.

Yuxarıda sadalanan amillər bir daha onu göstərir ki, cinsi rol tərbiyəsinin erkən yaş dövrlərindən başlanılması və onun elmi-pedaqoji əsaslarla həm məktəbəqədər, həm də kiçik məktəb yaş dövründə məşğələ və dərs prosesində nəzərə alınması əsas problem kimi qarşıya qoyulmalıdır.

Tədqiqat metodları

Məqalənin hazırlanmasında aşağıdakı tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir:

- **Elmi-nəzəri təhlil metodu.** Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqların cinsi rol tərbiyəsi ilə bağlı yerli və xarici elmi-pedaqoji və psixoloji ədəbiyyatın və müasir pedaqoji yanaşmaların təhlili aparılmışdır.
- **Müqayisəli təhlil metodu.** Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqların cinsi rol tərbiyəsi ilə bağlı aparılan pedaqoji-təcrübi işlər müqayisəli şəkildə verilmiş, bu yaş dövrünün spesifik xüsusiyyətləri dərinlənmişdir.
- **Müşahidə metodu.** Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində və orta ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai təhsil səviyyəsində mövcud təlim və tərbiyə prosesi müşahidə edilmiş, ibtidai siniflərdə tədris edilən “Azərbaycan dili (tədris dili)” və “Təsviri incəsənət” fənlərinin problem baxımından imkanları araşdırılmışdır.
- **Təcrübənin ümumiləşdirilməsi metodu.** Yerli məktəbəqədər müəssisələrdə və orta ümumtəhsil məktəblərində aparılan cinsi rol tərbiyəsi üzrə metodlar, vasitələr və nəticələr araşdırılmış, həyata keçirilən fəaliyyət sistemli şəkildə ümumiləşdirilmişdir.
- **Təsviri və analitik metodlar.** Əldə olunan məlumatlar sistemləşdirilmiş, təhlil edilmiş və nəticələr elmi baxımdan şərh olunmuşdur.

Bu metodların tətbiqi məktəbəqədər və kiçik məktəb yaşlı uşaqların cinsi rol tərbiyəsində yeni elmi-metodik yanaşmaların əsaslarını və praktik əhəmiyyətini kompleks şəkildə araşdırmağa imkan vermişdir.

Əsas hissə / Main part

Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövrünün elmi-metodik ədəbiyyatda təhlili onu deməyə əsas verir ki, cinsi rol tərbiyəsinin məqsəd və vəzifələrinə yanaşma müxtəlifdir. Ə.Ə.Əlizadə, Ə.S.Bayramov, T.A.Repina, L.V.Kolomiyçenko, Y.A.Kudryavtseva görə cinsi rol tərbiyəsinin əsas məqsədi böyüməkdə olan nəslə gələcəkdə sosial rolların həyata keçirilməsinə və onlarda qadın və kişi keyfiyyətlərinin formalaşmasına hazırlamaqdan ibarətdir. Müasir dövrdə qadın və kişi arasında sosial cəhətdən fərqlərin getdikcə azalması, qadınların kişilərə aid fəaliyyət sahələrinə yönəlməsi cəmiyyətdə narahatlıq doğurur.

Məktəbəqədər yaş dövrünü geniş tədqiq edən T.A.Repinaya görə, cinsi rol tərbiyəsinin qarşısına qoyduğu məqsəd məktəbəqədər dövrdən başlayaraq uşaqlarda qadınlıq və kişilik haqqında, onların psixoloji xarakteristikası haqqında düzgün təsəvvürlər formalaşdırmaqdır. “Mənəvi tərbiyənin ümumi məqsədləri

hər iki cinsdən olan uşaqlar üçün qanunauyğundur, amma nəzərə almaq lazımdır ki, qadın və kişi şəxsiyyətinin strukturunda mənəvi keyfiyyətlər fərqli yerdə durur və müxtəlif çəkiyə malikdir” [Repina, T.A., 2004].

Cinsi rol tərbiyəsinin məqsədi oğlanlarda mərdlik, emosional dayanıqlıq, cəsarətlilik, qətiyyətlilik, məsuliyyətlilik, qadınlara qarşı alicənab davranış kimi keyfiyyətlər, qızlarda isə incəlik, zəriflik, qayğıkeşlik, ciddilik, dözümlülük, münaqişələri sülh yolu ilə həll etməyə meyillilik kimi “feminin keyfiyyətlər” aşılanmaqdır.

Digər tədqiqatçı L.V.Kolomiyçenkoya görə, məktəbəqədər yaş dövründə cinsi (cinsi rol) tərbiyənin əsas məqsədi oğlan və qızlarda həm öz, həm də əks cinsə qarşı humanist, tolerant münasibətin yaradılması və inkişaf etdirilməsidir [Kolomiyçenko, L.V., 2006]. N.E.Tatarintseva isə cinsi inkişafda əsas diqqəti şəxsiyyətin cinsi rol təcrübəsinə yönəldir. Onun fikrincə, cinsi tərbiyə böyüklərlə ünsiyyət, sosial mühitin və mədəniyyətin sosial-pedaqoji təsiri ilə şərtlənir. Bu baxımdan, müəllimin hər bir uşağın cinsi rol təcrübəsinə müəyyən etməsi vacibdir [Tatarintseva, N.E., 2008].

Cinsi rol tərbiyəsi haqqında başqa bir yanaşmada qeyd edilir ki, cəmiyyətdə qadın və kişilərin davranışları haqqında möhkəmlənmiş gender stereotipləri uşaq şəxsiyyətinin inkişaf potensialını çərçivəyə salır. Bu konsepsiyanın tərəfdarları olan E.A.Babuşkina, E.V.Bazuyeva, K.A.Voronova və başqalarının fikrincə, cinsi tərbiyə üçün məktəbəqədər müəssisələrdə maskulnlük və femininlik haqqında sərt stereotiplərdən uzaq, cinsindən asılı olmayaraq uşaqların fərdi keyfiyyətlərinin inkişafına stimül verən şərait yaratmaq lazımdır.

Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövrünün cinsi rol tərbiyəsində uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin rolu inkaredilməzdir. Ədəbiyyat sosial təcrübənin, cəmiyyətdə mövcud olan davranış normalarının, mənəvi dəyərlərinin ötürücüsü rolunu oynayır. Belə ki, uşaqların bədii əsərləri dinləməsi və ya oxuması o əsərlərdəki sosial-mədəni təcrübələri mənimsəmələri üçün dəyərli mənbə hesab edilir. Ədəbiyyatın məhz bu istiqaməti onun uşaqların cinsi rol tərbiyəsində yerini və rolunu müəyyən edir. V.A.Suxomlinski kitab mütaliəsini belə dəyərləndirirdi: “Kitab mütaliəsi elə bir çıxırdır ki, onun vasitəsilə bacarıqlı, ağıllı və düşünən tərbiyəçi uşaq ürəyinə yol tapır” [Suxomlinskiy, V.A., 1981]. Məktəbəqədər yaş dövrünün tədqiqatçılarından biri olan T.N.Dronovanın “3–4 yaşlı oğlan və qızlar ailədə və uşaq bağçasında” adlı kitabında bu yaş dövründə uşaqlara cinslər arasında sosial bərabərlik-gender dəyərlərinin aşılmasında bədii ədəbiyyatdan istifadənin təşkil qaydalarının təsnifatı verilmiş, oğlan və qızların gender tərbiyəsində seçilmiş ədəbi nümunələr sıralanmışdır.

4–5 yaşlı uşaqların məktəbəqədər yaş dövrü üçün tövsiyə edilən ədəbiyyat nümunələrini üç qrupda birləşdirmək olar:

Elza Mollayeva. **Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqların cinsi rol tərbiyəsində Azərbaycan dili və təsviri incəsənət fənlərinin əhəmiyyəti**

- Əsas qəhrəmanı kişi obrazı olan və “kişi davranışını” əks etdirən bədii ədəbiyyat nümunələri;
- Əsas qəhrəmanı qadın obrazı olan və “qadın davranışını” əks etdirən bədii ədəbiyyat nümunələri;
- Hər iki cinsdən olan baş qəhrəmanların qarşılıqlı münasibətlərini əks etdirən bədii ədəbiyyat nümunələri” [Dronova, T.N., 2009].

Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqlara cinslər arasında sosial bərabərliyin aşılınması prosesində şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri zəngin mənbə rolunu oynayır. Xüsusilə nağıllar uşaq təxəyyülünün, nitqinin, hafizəsinin inkişafı ilə yanaşı, həm də gender davranışlarının mənimsənilməsində sosial-pedaqoji əhəmiyyətə malikdir. Nağıllar sosiomədəni münasibətlərlə zəngindir və mənəvi tərbiyə vasitələrindən sayılır, çünki burada xalqın uzun tarixi dövr ərzində formalaşdırdığı cinslərarası münasibətlərə geniş yer verilmişdir.

Nağıllar hər iki cinsə aid olan davranış normalarının, müsbət gender davranış modelinin mənimsənilməsinə münbit şərait yaratmaqla bərabər, eyni zamanda uşaqlara səbrli, sadə, ciddi olmağı, insanları başa düşüb onlara qarşı mərhəmətli və qayğıkeş olmağı öyrədir. Uşaqların dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm rol oynayan nağılları tənqidi və izahlı şəkildə nəql etməklə gender stereotiplərinin mənfəi təsirlərini azaltmaq olar. Bu yanaşma pedaqoji cəhətdən düzgün və çox faydalıdır.

Azərbaycan nağıllarından “Göyçək Fatma”, “Məlikməmməd” [İsmayılov, R., Nurullayeva, Ü., Zahidova, Ş., və b., 2023], rus nağıllarından “Gözəl Vasilisa”, “Şahzadə qurbağa”, “Marozka”, “Zoluşka”, Qərbi Avropa xalqlarına məxsus “Ağca və cırtanlar”, “Alisa möcüzələr diyarında” [İsmayılov, R., Nurullayeva, Ü., Zahidova, Ş., və b., 2023] və s. bu kimi nağıllar uşaqlarda hər iki cinsə aid olan nağıl qəhrəmanlarının vasitəsilə həm oğlanların, həm də qızların müsbət xüsusiyyətləri haqqında təsəvvür yaradır. Bu nağıllardakı qadın obrazları xeyirxah, işgüzar, başqalarına qarşı mərhəmətli və diqqətcildirlər. Nağıllar, eyni zamanda qızların gələcək ailə həyatında və ailə məişətində qadının rolunun düzgün dərk edilməsinə şərait yaradır. Belə nağıllara ikinci sinifdə tədris edilən “Azərbaycan dili (tədris dili)” dərsliyində rast gəlmək olar [İsmayılov, R., Nurullayeva, Ü., Zahidova, Ş., və b. 2023].

Nağıllar məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqlara aşağıdakı sio-mədəni keyfiyyətləri aşılayır:

- Qızlarda səbrli olmaq, zəhmətsevərlik, ətrafdakılara qayğıkeş münasibət mükafatlandırılır (Məsələn, “Göyçək Fatma”, “Zoluşka”, “Ağca və cırtanlar”).
- Oğlanlar gücü, iradəsi, qorxmazlığı və Vətənə məhəbbəti ilə insanların rəğbətini və məhəbbətini qazana bilərlər (Məsələn, Azərbaycan nağılı “Ağatlı oğlanın nağılı”, “Məlikməmməd” [İsmayılov, R., Nurullayeva, Ü., Zahidova, Ş.,

və b., 2023].

Təsviri incəsənət uşaqların gender sosiallaşması prosesində mənəvi mədəniyyətin əsas istiqamətlərindən biridir. Belə ki, incəsənət reallığın dərk edilməsində, ətraf mühitin obyektiv gerçəklik kimi qavranılmasında əhəmiyyətli rola malik olmaqla yanaşı, insanlar arasında ünsiyyət vasitəsi kimi onların bir-birinə olan hiss və həyəcanlarını ötürür, eyni zamanda müxtəlif tarixi dövrlər arasında informasiya daşıyıcısı funksiyasını yerinə yetirir. L.S.Vıqotskinin fikrincə, incəsənət insanın reallığa olan estetik münasibətini özündə ehtiva edir və aşağıdakı vəzifələri qarşıya qoyur:

- dünyanın bədii cəhətdən dərk edilməsi və burada insan amilinin əsas götürülməsi;
- incəsənətdə bütöv millətin, xalqın, dövlətin və müəyyən tarixi şəraitin estetik idealları öz əksini tapır. Hər bir xalqın incəsənəti onun haqqında orijinal və həqiqi mənbə rolunu oynamaqla mədəni dəyərlərin ötürülməsinə vəs ilə olur [Vıqotski, L.S., 1984].

İncəsənət məktəbəqədər dövrün gender sosiallaşmasında, hissi-obrazlı düşüncənin, bədii-yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafında güclü rola malikdir. İncəsənət aləmi ilə tanış olan uşaqlarda gördükləri incəsənət nümunələrindən aldıkları emosional təsir ilə estetik zövq formalaşır.

L.S.Vıqotski və R.Kazakova öz tədqiqatlarında göstərir ki, təsviri incəsənət nümunələri ilə tanış olan uşaqlar, həmin əsərlərin məzmununu daha yaxşı qavrayırlar. Kiçik məktəb yaş dövründə tədris edilən “Təsviri incəsənət” fənninin bu istiqamətdə əhəmiyyətini qeyd etmək yerinə düşər. Tədqiqatla əlaqədar ibtidai siniflərdə tədris edilən “Təsviri incəsənət” dərslərini araşdırdıq və belə nəticəyə gəldik ki, dərslərdəki mövzuları uşaqların cinsi rol tərbiyəsində əhəmiyyətli vasitə hesab etmək olar.

Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfinə aid “Təsviri incəsənət – 3” dərslərində [Cəfərzadə, K., Cəlilova, Y., 2022] rəssam B.Mirzəzadənin “Kəndimizin sakinləri”, “Xəzər neftçiləri”, K.Xanlarovun “Sahədə”, ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfinə aid “Təsviri incəsənət – 4” dərslərində rəssam M.Abdullayevin “Yurdumuzun insanları”, M.Rəhmanzadənin “Azərbaycan qadınları”, “Çəltikçi qızlar”, A.Cəfərovun “Azərbaycanım”, M.Orucovun “Bayram axşamı”, E.Şah-taxtinskayanın “Bayrama hazırlıq” əsərləri uşaqların cinsi rol tərbiyəsində əhəmiyyətli tədris materialları hesab edilir.

Uşaqlara gender bərabərliyinin aşılması rəsm, dizayn, qrafika, fotosəkil kimi təsviri incəsənət növləri vasitəsilə həyata keçirilir. Bu prosesdə, xüsusilə portret, məişət, tarixi və s. janrlarda çəkilmiş şəkillər güclü tərbivəvi təsirə malikdir. Eyni zamanda dekorativ və monumental incəsənət növlərindən də istifadə etmək olar. Rəsm uşaqlarda qadın və kişi haqqında estetik idealların yaranması

Elza Mollayeva. **Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqların cinsi rol tərbiyəsində Azərbaycan dili və təsviri incəsənət fənlərinin əhəmiyyəti**

və formalaşmasında əsaslı rol oynayır və məhz rəsm əsərləri vasitəsilə qadın və kişilərin tarix boyu malik olduqları estetik və sosiomədəni dəyərlər ilə tanış olmaq imkanı yaranır. Rəsm əsərlərindəki rəng çalarlarının zənginliyi, güclü kolorit insan duyğularına təsir etməklə, özündə insan obrazları, təbiət və cəmiyyət hadisələrini əks etdirir. Bu əsərlər insanda güclü təəssürat yaratmaqla, beynin hissi-obrazlı qavrama fəaliyyətini artırır və uşaqlar bu əsərlər vasitəsilə hər bir tarixi dövrün sosial mənzərəsini, tarixi təfəkkürünü qavrayırlar.

Maddi və mənəvi tərəfləri əks etdirən rəsm əsərləri təbiət və təbiət hadisələrini, eyni zamanda qadın və kişinin cəmiyyətdəki yerini, rolunu müəyyən etməyə imkan verir, həqiqət, xeyirxahlıq və gözəllik kimi fəzilətləri özündə birləşdirərək uşaqların dünyagörüşünün formalaşmasına xidmət edir.

Müxtəlif tarixi dövrlərə aid olan rəsm əsərlərində təsvir edilmiş kişi obrazları uşaqlarda ideal kişi haqqında təsəvvürlərin yaranmasına və formalaşmasına güclü emosional təsir göstərir. Bu əsərlərdə kişilər, ənənəvi olaraq, hərbi, müdafiəçi, öz vətəninə qorumağı bacaran mərd, igid insanlar kimi təsvir olunmuşlar. Bütün tarixi dövrlərdə yaradılmış rəsm əsərlərindəki kişi obrazları ata, ər və tərbiyəçi kimi təsvir edilmişdir. Eyni zamanda müxtəlif əsərlərə aid rəsm əsərləri qadınlara aid gender stereotiplərinin yaranmasını və keçdiyi inkişaf yolunu özündə ehtiva edir.

Orta əsrlərə aid olan rəsm əsərlərində qadınlar özündə mütiliyi, itaətkarlığı birləşdirən mömin xristian qadınlar kimi təsvir edilirdi. Xüsusilə intibah dövrü incəsənətində rəssamlıq bütün növlərin fəvqündə dayanır və dövrün rəssamları L.Vinçi, Rafael ilahi gözəlliyi insanda təcəssüm etdirirdilər. Bu əsərlərdə incə, zərif, qayğıkeş, zəhmətkeş, gözəl qadın obrazları – ana, tərbiyəçi və həyat mənbəyi kimi təcəssüm edilirdi. İntibah dövrü əsərlərində uzun əsrlərin sınağından çıxmış ailə dəyərləri də öz əksini tapmışdır ki, burada da qarşılıqlı qayğı və hörmətə əsaslanan insani münasibətlər önə çəkilir.

Təsviri incəsənətlə yanaşı, dizayn sənəti də uşaqların cinsi rol (gender) tərbiyəsində müəyyən rola malikdir. “Dizayn” ingiliscə layihələşdirmək, çəkmək deməkdir, insanın əmək, məişət və istirahət şəraitinin əlverişli olmasını nəzərə almaqla onların estetik cəhətdən ahəngdarlığını təmin edən fəaliyyət sahəsidir. İncəsənətin bu növü insanı əhatə edən ətraf aləmi daha da gözəl, rahat və səmərəli edir.

Əşyalara və onu əhatə edən mühitə, interyerə estetik mahiyyət verən insan, bunlar vasitəsilə gender sosiallaşdırmasını da layihələşdirmiş olur. O, məhz dizayn vasitəsilə özünü ətraf mühitin əlverişsiz təsirindən qoruyur və xoşagələ, komfortlu mühitə əhatə edir [Kudyavtseva, E.A., Ledovckix, N.K., 2009]. Dizaynın özünün də müxtəlif növləri vardır ki, buraya da aşağıdakılar daxildir: sənaye dizaynı, qrafik dizayn, interyer dizaynı, geyim dizaynı və s. Adlarını çəkdi-

yimiz bütün dizayn növləri cəmiyyətin estetik cəhətdən formalaşmasında iştirak etməklə oğlan və qızların istifadəçi kimi fəaliyyətlərinə şərait yaradır. Bu sahədə də gender fərqləri özünü göstərir, belə ki, qızlar daha çox parça, kağız və hazır geyim məmulatlarına üstünlük verirlər. Onları gələcək ev xanımı kimi yetişdirmək üçün ev əşyalarının, mebelin, qab-qacağın, sənət əsərlərinin estetik uyğunlaşmasına xidmət edən interyer dizaynın bədii-funksional tərəfləri ilə tanış etmək məqsəduyğundur. Dizayn sənətinə uşaqları daha erkən yaşdan cəlb etmək həm oğlanlar, həm də qızlarda estetik zövqün formalaşmasına təsir göstərir. Bütün bunlar qızı ev xanımı kimi, oğlanı isə ailənin iqtisadi çətinliyini gələcəkdə öz üzərinə götürən ailə başçısı kimi yetişdirməyə xidmət edir. Bu istiqamətdə aparılan tərbiyə prosesində ailə-məişət müstəvisində qadın və kişi rollarına aid gender stereotipləri neytrallaşdırılmalı və ailə daxilində hər iki cinsin bərabər-eqalitar funksiyaları uşaqlara aşılmalıdır.

Təsviri sənətin geniş yayılmış növlərindən biri də qrafikadır (yunanca mənası “rəsm”, “şəkil” deməkdir) və buraya müxtəlif texniki üsullarla işlənmiş sənət əsərləri daxildir. Qrafikaya naturadan çəkilmiş cizgilər, təbiət təsvirləri, kitablardan illüstrasiyalar, karikatura xarakterli şəkillər, portret-plakatlar daxildir. İncəsənət növləri içərisində ən qədimi olan qrafikanın əsasında rəsm durur və uşaqların estetik tərbiyəsində əsas vasitələrdən biridir. Ətraf mühiti rəsmlər əsasında qavrayan və anlayan uşaqlarda qrafika öz lakonikliyi, yığcamlığı və dəqiqliyi ilə emosional obrazlı mənimsəməyə xidmət edir.

Məktəbəqədər yaş dövrünün məktəbəhazırlıq mərhələsində uşaqların cinsi rol tərbiyəsində kitab qrafikasından geniş istifadə etmək olar və uşaqlara kitab oxuyarkən onların diqqətini buradakı şəkillərə yönəltmək lazımdır. Bu şəkillər mövzunun məzmununu, oradakı qəhrəmanların obrazlarını təsvir etməyə, yadda saxlamağa kömək edir. Müəllim və tərbiyəçi-müəllimlər illüstrasiyalar vasitəsilə uşaqlarda kitabdakı obrazlara, xüsusən qadın, kişi obrazlarına estetik münasibət formalaşdırır.

Məktəbəqədər yaş dövründə aparılan cinsi rol və gender tərbiyəsində heykəltarəşliq da əhəmiyyətli rola malikdir. Heykəltarəşliq incəsənətin geniş yayılmış bir sahəsidir və həyat hadisələrini bədii obrazlar vasitəsilə əks etdirən sənət növüdür ki, onun da özü iki növə ayrılır:

1. Həcmli və ya dəyirmi (bunlara hər tərəfdən baxmaq mümkündür).
2. Səth üzərində qabartma şəklində yaradılan heykəllərdir.

Belə heykəllərə baryef və ya qorelyef deyilir. Həcmli heykəllər statuya adlanan tək fiqurlu kompozisiya formasında, statuyetka adlanan kiçik ölçülü heykəllər isə büst formasında yaradılır. Burada əsas istifadə edilən materialları plastilin, gil, gips və s. təşkil edir və daş üzərində oyma, ağac və sümük üzərində kəsmə, metaləritməni də buraya daxil etmək olar. Heykəltarəşliqin estetik məz-

Elza Mollayeva. **Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqların cinsi rol tərbiyəsində Azərbaycan dili və təsviri incəsənət fənlərinin əhəmiyyəti**

.....
mununu insan, heyvan və bəzən xüsusi əşyalar təşkil edir. Dəzgah, monumental və xırda heykəltaraşlıq uşaqlarda estetik zövqün obyektini kimi çıxış edir.

Heykəltaraşlıq uşaqlarda insan hərəkətlərinin plastikasına estetik münasibət formalaşdırır. Mövcud olan heykəllərin çoxusu kişi obrazları olmaqla, sərkərdələri, şair və yazıçıları təsvir edir və bunlar da uşaqlarda heykəllərin təsiri ilə müxtəlif obrazlara estetik münasibət formalaşdırır.

İncəsənətin geniş yayılmış növlərindən biri dekorativ sənət, dekorativ rəsamlıq, dekorativ qrafika, dekorativ plastikadır. O, özündə xalq sənətini və müxtəlif dekorativ texnikanı birləşdirən müstəqil sahə kimi tanınır ki, buraya da “makrame”, əl işləmələri, toxuma və s. daxildir. Bu növlərin hər birinin geyimlərin bəzədilməsində, xalqın bədii sənət ənənələrinin qorunub saxlanılmasında rol böyükdür və onlar vasitəsilə uşaqları söhbətlər, oyunlar və ekskursiyalar vasitəsilə tanış etmək olar. Xüsusilə qızların həyatında dekorativ sənətin rolu tərbiyə baxımından əhəmiyyətlidir. Qız uşaqlarına hələ erkən yaşlardan etibarən öz əlləri ilə bəzək əşyaları, oyuncaqlar hazırlamaq, məişətin tərtibi, həmçinin geyimlərin bəzədilməsi kimi fəaliyyətlərin öyrədilməsi onlarda xalq adət-ənənələrinə məhəbbət hissinin formalaşmasına zəmin yaradır. Bu istiqamətdə əldə olunan bacarıq və vərdislər gələcəkdə ailə mühitində onların sosial və mədəni rolunun həyata keçirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqların cinsi rol və gender tərbiyəsində fotosəkil kimi texniki incəsənət növünün rolunu da qeyd etmək olar. Belə ki, sosial həyatın maraqlı aspektləri, həmçinin dünyanın müxtəlif yerlərində yaşayan insanların həyat tərzini uşaqlara fotosəkillər vasitəsilə əyani şəkildə təqdim edilir. Bu sənət bütün yaş dövrlərində istifadə edilə biləcək texniki sənət növüdür.

Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə cinsi rol tərbiyəsinin düzgün aparılması diqqətdən kənar qalmamalıdır. Çünki bu dövr uşaqların gələcək cinsi-rol istiqamətdə inkişafının bünövrəsi sayılır. Pedaqoji prosesin bütün mərhələlərində, məşğələ və humanitar fənlərin, ibtidai siniflərdə tədris edilən “Azərbaycan dili (tədris dili)” və “Təsviri incəsənət” fənlərinin problem baxımından imkanlarından məqsədəuyğun şəkildə istifadə edilməsi bu yaş qruplarında cinsi-rol tərbiyəsinin səmərəliliyini artırmış olar.

Nəticə / Conclusion

Problemlə bağlı aparılan təhlillər onu deməyə əsas verir ki, məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövrü uşaqların cinsi rol tərbiyəsinin formalaşmasında həlledici mərhələ sayılır. Məhz bu yaş dövründə uşaqların sosial davranışları, ətrafdakı insanlarla qarşılıqlı münasibətləri və cəmiyyətdə mövcud olan cinsi rol təsəvv-

vürləri əsaslı şəkildə inkişaf edir. Hələ erkən yaşlarda əldə edilən sosial təcrübə və elmi biliklər, onun formalaşmaqda olan dünyagörüşü uşağın gələcəkdə şəxsiyyət kimi formalaşmasına müsbət təsir göstərir. Elmi-metodik ədəbiyyatın təhlilindən də müəyyən etmək olar ki, cinsi rol tərbiyəsinin sistemli, elmi əsaslarla və məqsədyönlü şəkildə təşkili uşaqlarda düzgün cinsi identifikasiyanın, özünə inamın, özünüqiymətləndirmənin, məsuliyyət hissəsinin və insanlarla münasibətdə qarşılıqlı hörmət hissəsinin formalaşmasına şərait yaradır. Eyni zamanda oğlanlarda maskulinlik, qızlarda femininlik xüsusiyyətlərinin düzgün formalaşmasına ciddi təsir göstərir. Bu prosesdə ailə və təhsil müəssisələrinin qarşılıqlı əməkdaşlığının əhəmiyyətini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Valideyn, müəllim və tərbiyəçi-müəllimlərin tələblərdə vahidlik prinsipindən çıxış etməsi tərbiyə prosesinin səmərəliliyini artırır. Tədqiqat sübut edir ki, erkən yaş dövrlərində cinsi rol tərbiyəsinə lazımı diqqətin ayrılmaması uşaqların sonrakı yaş dövrlərində sosial uyğunlaşma çətinliklərinə, gender stereotiplərinin möhkəmlənməsinə və cinsi rol baxımından davranış problemlərinin yaranmasına gətirib çıxara bilər. Bu sahədə həm məktəbəqədər təhsil müəssisələrində, həm də ibtidai siniflərdə tədris edilən fənlərin imkanlarından istifadə məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə cinsi rol tərbiyəsinin düzgün təşkilinə, uşaqların ahəngdar inkişafına və onların cəmiyyət üçün sosial məsuliyyətli fərd kimi yetişdirilməsinə şərait yaradır. Bu baxımdan, məqalədə qaldırılan problem müasir pedaqoji elmin aktual istiqamətlərindən biri kimi təlim və tərbiyə prosesində diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Beləliklə, qeyd etmək olar ki, Azərbaycan dili və təsviri incəsənət fənlərinin tədrisi uşaqların cinsi rol və gender tərbiyəsinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Təqdim olunan obrazlar göstərir ki, qadın və kişilərə münasibət tarixi dövrlər boyunca əsaslı şəkildə dəyişməmiş, cəmiyyətdə qadının və kişinin özünəməxsus yeri və nüfuzu olmuşdur. Bu sənət əsərlərində konkret tarixi şəraitdə yaşamış qadın və kişilərin həyat tərzini, milli xüsusiyyətləri və məişəti əks olunmaqla yanaşı, hər bir dövrdə cəmiyyətin cinslərə münasibəti gender aspektindən geniş şəkildə təqdim edilmişdir.

Məqalənin aktuallığı. Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə cinsi rol tərbiyəsinin məqsədyönlü və elmi əsaslarla aparılması pedaqogikanın aktual problemlərdən biridir. Bu tərbiyə növü uşaqların qız və oğlanlara xas sosial rolları, davranış qaydalarını, qarşılıqlı hörmət və məsuliyyət anlayışlarını mənimsəməsinə nəzərdə tutur. O, eyni zamanda mənəvi cəhətdən gələcəkdə sağlam ailələrin yaranmasına, uşaqların ailə ilə bağlı düzgün dünyagörüşə malik olmalarına da zəmin yaradır. Bu mərhələdə həm düzgün tərbiyə, həm də təlimin, ədəbiyyat və təsviri incəsənətlə bağlı mövzuların problem baxımından imkanlarından düzgün istifadə uşaqların cinsi rol tərbiyəsinə əsaslı amil sayıla bilər. Məqalə, eyni zamanda böyüməkdə olan nəsillərin gender bərabərliyi dəyərlərinə, bərabər

.....
sosial imkanlara malik olması baxımından da aktualdır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə məktəbəqədər yaş dövründə və ibtidai təhsil səviyyəsində uşaqların cinsi rol tərbiyəsinin sosial-pedaqoji əhəmiyyəti, şifahi xalq ədəbiyyatının və incəsənətin şagirdlərin cinsi rol tərbiyəsində imkanları tədqiq edilmişdir. Tədqiqatda Azərbaycan pedaqoji elmində ilk dəfə məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə cinsi rolun sosiallaşması pedaqoji və gender aspektindən əsaslandırılmışdır. Problemlə bağlı mövcud tendensiyaların elmi mahiyyəti və onların Azərbaycan təhsil məkanına tətbiqinin sosial-pedaqoji əhəmiyyəti şərh edilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə verilmiş ideyalar və nəzəriyyələr məktəbəqədər müəssisələrdə və orta ümumtəhsil məktəblərində fəaliyyət göstərən pedaqoqlar, tərbiyəçi-müəllimlər tərəfindən uşaqların cinsi rol tərbiyəsində istifadə ediləcək metodik tövsiyə kimi qəbul edilə bilər. Təhsil müəssisələrində fəaliyyət göstərən müəllim və tərbiyəçi-müəllimlər uşaqların cinsi rol tərbiyəsində ədəbiyyat və təsviri sənət nümunələrindən istifadə yollarını məqalənin köməyiylə mənimsəyə bilərlər. Eyni zamanda həm müəllimlər, həm də valideynlər uşaqların cinsi rol və gender tərbiyəsində ortaya çıxan problemlərin həllində məqalədən bir mənbə kimi istifadə edə bilərlər. Eyni zamanda məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə cinsi rol tərbiyəsi ilə bağlı elmi nəzəriyyə və yanaşmaların təlim-tərbiyə prosesində düzgün tətbiqi uşaqların cinsi rol aspektindən davranış və ünsiyyət, müstəqil qərarvermə, cinsi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq öz imkanlarını dərk etmə bacarıqlarının düzgün formalaşmasına kömək edə bilər. Mövzunun ailə, məktəb, cəmiyyət üçün praktik əhəmiyyəti, məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş dövründə uşaqlara gender bərabərliyinin aşılmasında özünü göstərə bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Cəfərzadə, K., Cəlilova, Y. (2022). Təsviri incəsənət – 3. Ümumtəhsil müəssisələrinin 3-cü sinifləri üçün “Təsviri incəsənət” fənni üzrə dərslik. Bakı, “Bakınəşr”.
2. Cəlilova, Y., Cəfərzadə, K. (2019). Təsviri incəsənət – 4. Ümumtəhsil müəssisələrinin 4-cü sinifləri üçün “Təsviri incəsənət” fənni üzrə dərslik. Bakı, “Bakınəşr”.
3. İsmayılov, R., Nurullayeva, Ü., Zahidova, Ş., və b. (2023). Azərbaycan dili (tədris dili) – 2. Ümumtəhsil müəssisələrinin 2-ci sinifləri üçün “Azərbaycan dili” fənni üzrə dərslik. 2-ci hissə. Bakı, “Bakınəşr”.
4. Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulum) (2022). Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu. Bakı.

5. Vıqotski, L.S. (1984). Uşaq (yaş) psixologiyasının problemləri. Toplanmış əsərlər: 6 cildə. M., n. 4. s. 263.
6. Qradusova, L.V. (2011). Gendernaya pedagogika. M. Nauka.
7. Dronova, T.N. (2009). Devochki i malchiki 3-4 let v semye i detskom sadu: posobiye dlya doshkolnikh obrazovatelnykh uchrezhdeniy. M. Linka-Press.
8. Kolomiychenko, L.V. (2006). Programma polovogo vospitaniya detey doshkolnogo vozrasta. Detskiy sad ot A do Ya. M. №1. s. 13-18.
9. Kudyavtseva, E.A., Ledovkix N.K. (2009). O nrvstvennom vospitanii detey raznogo pola v qruppe sverstnikov. Doshkolnoye vospitaniye. M. №9. s. 56-61.
10. Repina, T.A. (2004). Problema polorolevoy sotsializatsii detey. M. Voronej.
11. Repina, T.A. (1988). Sotsialno-psixologicheskaya kharakteristika gruppi detskogo sada. M. Pedagogika.
12. Suxomlinskiy, V.A. (1981). İzbranniye pedagogicheskiye sochineniya: V 3 t. M. t.1. s. 134.
13. Tatarinseva, N.E. (2008). Polorolevoe vospitaniye doshkolnikov v usloviyakh DOU: uchebno-prakticheskoye posobiye. M. Tsentr pedagogicheskogo obrazovaniya.